

SOLDEVILA, Ferran (ed.) (2007) : *Les quatre grans cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume*. Revisió filològica de Jordi Bruguera, revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 532 p. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 63).

La recuperació de l'edició del *Libre dels Feits*, bellament anotada per Ferran Soldevila i fa temps exhaurida, és una fita molt important. Ben mirat, la història de la complexa gestació d'aquella edició sintetitzada en més d'un sentit la difícil trajectòria de l'IEC: el pas dels projectes originals més il·lusionats al dolor d'un trencament i d'un silenci imposats per l'opressió; la dispersió de l'exili, i el complicat procés de reconstrucció del vell temple ideal d'una cultura desitjosa de recuperar la normalitat.

La iniciativa de la Secció Històrico-Arqueològica i la col·laboració de la presidenta i secretari de la secció, Maria Teresa Ferrer i de Dom Josep Massot amb l'inestimable suport del Dr. Jordi Bruguera, autor de la monumental edició crítica publicada en ENC, han fet possible la tasca de recuperar i de posar el dia aquell treball documentat i pacient d'un dels nostres millors medievalistes: Ferran Soldevila. Historiador de ploma ben tallada, la seva obra s'emmarca en l'ambiciós programa historiogràfic, científic i cultural de reconstrucció espiritual i material del nostre poble dissenyat i iniciat pels homenots que van fundar l'IEC.

La voluntat política de Prat de la Riba de convertir Catalunya en una nació moderna equiparable a les més civilitzades d'Europa i de bastir la bella ciutat d'ivori de la cultura fou assimilada amb un extraordinari dinamisme. L'IEC va posar els fonaments del necessari procés global de modernització científica, convertint-se en centre irradiador de tot allò que identificava la cultura pàtria: història, dret, art, literatura i llengua. I gràcies al prestigi d'homes com Antoni Rubió i Lluch, Josep Pijoan i Josep Puig i Cadafals, que aportaven el prestigi d'una obra ben feta i, per això, aviat exportable, la Secció Històrico-Arqueològica va tenir un paper cabdal en aquell procés de recuperació nacional.

Sembla oportú evocar el treball impagable d'altres dos estudiosos de la primera etapa de l'IEC, Joaquim Miret i Sans (1858-1919), autor de l'útil *Itinerari de Jaume I*, tan ben aprofitat per Soldevila i fa poc també recuperat i posat a disposició de les noves generacions d'estudiosos de la nostra història,¹ i de Jaume Massó i Torrents (1863-1943). Un i altre van enllestir un detallat programa de futures actua-

1. La secció Històrico-Arqueològica acaba de tornar a publicar aquesta obra monumental en una pulcra edició facsimilar prologada per la Dra. Maria Teresa Ferrer i Mallol : MIRET I SANS, Joaquim (2007): *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXV).

cions destinat a omplir les principals llacunes detectades. Programa que sortosament va anar acompanyat de la creació dels recursos essencials necessaris per a tirar-lo endavant.

Poques persones com Massó, fundador i director de la *Revista de Bibliografia Catalana* (1901-1907) i durant anys vice-president de la SHA, han demostrat un coneixement tan minuciós de la bibliografia catalana. La seva importantíssima *Historiografia de Catalunya en Català durant l'època nacional*, excel·lent visió de conjunt de 136 denses pàgines, apareguda en la *Revue Hispanique*, 15, (1906), 486-616, i en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, i després aprofitada en la *Memòria* presentada a l'IEC el 1908, contenia un completíssim pla de publicació dels grans textos historiogràfics catalans destinat a marcar pautes a la recerca i a obrir camí a un sistemàtic esforç editorial.²

El mateix Massó va posar fil a l'agulla enlllestint, juntament amb Louis Barraut-Dihigo, l'edició de la *Gesta Comitum Barcinonensium et regum Aragonie* (B. 1925), primer dels onze volums del que en realitat constituïa un dels projectes més ambiciosos i representatius de l'IEC. Aquella edició, de generós format, bella lleteria i paper de primera qualitat, presenta confrontats el text català amb el text de la versió llatina, a fi de facilitar un ràpid coteig d'ambdós textos.

I el mateix format caracteritza les 296 pàgines de la *Crònica de Jaume I (Textos català i llatí)* conservades en plecs solts impresos abans de la guerra civil, on l'edició crítica de l'original català, a cura de Manuel de Montoliu, i anotació de Soldevila i el mateix Montoliu, es pot llegir confrontat amb el de la versió llatina de Marsili, editada per Xavier de Sales i Enric Bagué. Aquesta edició llatina, ara només a l'abast d'un pocs, supera encara del tot –basta obrir-la arreu per a comprovar-ho!– la publicada a Almeria el 1984.

Només a fi de mostrar que encara resta pendent el vell *desideratum* de preparar una edició moderna solvent del text de Marsili, a càrrec d'una persona capaç d'entendre el llatí i el català, em permeto, *passim*, de brindar tangencialment un petit tast de l'evident diferència d'enfocament entre la que preparava l'IEC i la preparada posteriorment com a tesi doctoral. Així, mentre al començament del c. II del text llatí del Marsili, l'editora moderna llegeix: *Set quia generatio preterit et generatio adveni* (1 advenit C), *terra autem in eternum stat. Supradicto Regi Alfonso successit in regno Rex Petrus eius filius*, en la frustrada ed. de l'IEC llegim: ***Set quia generatio [pr]eterit et generacio aduenit terra autem in eternum stat, supradicto regi Alfonso successit in regno rex Petrus eius filius.***

Només en aquest breu exemple detectem dues importantíssimes diferències. En primer lloc la puntuació demostra que els editors de l'IEC entenien el text llatí, i per això llegeixen: *Com que " se'n va una generació i en ve una altra, però la terra dura sempre", a l'esmentat rei Alfons li va succeir el rei En Pere, fill seu.* Han col·locat, doncs, la coma allà on pertoca, marcant la relació lògica entre les dos parts de la clàusula oracional. En canvi l'editora moderna romp totalment la coherència d'aquesta frase volgudament bipolar i col·loca un punt del tot inoportú al bell mig de la frase: **Com que se'n va una generació i en ve una altra, però la terra dura sempre(!?). A l'esmentat rei Alfons li va succeir el rei En Pere, fill seu.**

A més a més, els editors de l'IEC, tenen plena consciència que la frase és un text bíblic pres de l'*Eccle 1, 4*, i per això el destaquen en cursiva, anotant-ne la procedència a peu de pàgina, on, ultra les variants, hi ha una doble anotació: de fonts i historiogràfica, i s'apunten minuciosament tots els detalls de la materialitat del ms., cosa que no fa l'editora moderna, que es limita a donar les variants textuals més importants.

Això vol dir, que fins que no tinguem una edició com cal del text llatí del Marsili, potser valdria la pena d'aprofitar i donar a conèixer la feïnada acumulada en aquells plecs oblidats, ben dignes de ser recollits en un volum testimonial (tal i com ja es va fer amb el llibre de Marinescu sobre la *Política Oriental d'Alfons el Magnànim*), afegint-hi també les 272 pàgs. també conservades en plecs solts, de

2. La mateixa funció tenien la *Bibliografia dels antics poetes catalans* (1913-1914), en la qual cal cercar l'estímul del posterior *Repertori de l'antiga literatura catalana: I La Poesia* (1932), que caldria republicar. O, sense anar més lluny el projecte d'edició de la Bíblia Catalana de Samuel Berger, que només ara comença, sortosament, a convertir-se en realitat!

l'edició crítica anotada de la *Crònica* de Bernat Desclot enllestida per Jordi Rubió amb l'ajuda de Ferran Soldevila.

En tot cas, els plecs conservats proven, si més no, que l'IEC havia assumit el programa fundacional amb una clara voluntat de perfeccionisme.³ Sabem que Antoni Rubió, amb la col·laboració de Lluís Serrallonga i J.M. Casacuberta tenia avançada l'edició de Muntaner, en la que també treballava Nicolau d'Olwer (el qual, tanmateix, com explica el mateix Casacuberta en el pròleg a la seva edició d'En Muntaner, de 1927, vols. I-V, pág. 8, va acabar rebent oficialment l'encàrrec d'enllestir l'edició crítica d'aquesta obra). Jordi Rubió elaborava l'edició de Desclot amb el suport de Soldevila (edició que va culminar Miquel Coll i Alentorn en els 5 vls. de la Barcino, 1949-1951). Ramon d'Alòs-Moner treballava la *Crònica de Pere el Cerimoniós*, obra que al final va acabar Amadeu Pagès el 1934 i va publicar a França el 1942, en plena guerra mundial (Tolosa/París, 1942).

Fou en aquest context que, esgotada de feia temps l'edició de Marià Aguiló del *Llibre dels Feits*, 1873-1905, Josep Maria de Casacuberta n'emprenia el 1926 una altra (acabada el 1951), que acompanyava el text original amb una versió catalana moderna. Tant Aguiló com Casacuberta van fer servir el bell Ms. nr. 1 de la Universitat de Barcelona, tradicionalment denominat H (o P = de Poblet, per Asperti), certament el més antic conservat, ja que porta la data de 1343. Casacuberta en va completar o corregir lectures en base a C (ms 1734 de la Biblioteca de Catalunya, Asperti = A = Ayamans, datat el 1380) i l'edició prínceps de Joan Mey, València 1557. En aquest cas l'edició crítica estava encomanada a Manuel de Montoliu, amb l'ajuda de Soldevila. Montoliu, no sabem ben bé amb quin criteri ecclòtic perquè ens manca la introducció, va prendre com a testimoni base C, el segon més antic i dona les variants de quatre ms. més (entre els quals B, =Madrid BN 10121 i P =BU).

La iniciativa de Josep M. de Casacuberta avançava, doncs, paral·lelament a la de l'IEC, i tenia un caràcter més divulgador. Després de la maltempada del 1936-1939 es va anar canalitzant l'esforç, aprofitant part de la tasca endegada per l'IEC. A l'hora de repartir la feina s'establí una col·laboració entre l'encarregat o encarregats de la fixació del text i un historiador redactor de les notes de caràcter més tècnic, i començà a repetir-se el nom de Ferran Soldevila. Com que a l'abundant anotació dels plecs conservats de l'edició del LF hi ha notes signades M. M [Manuel de Montoliu] i d'altres que no porten aquesta indicació, podem concloure que aquestes darreres eren de Soldevila.

Hom va tenir més tard la bona pensada de recollir en un dels bells volums de la Biblioteca Perenne les anomenades quatre *Grans Cròniques*; edició que fou encomanada al mateix Soldevila, el qual, ultra col·laborar en el projecte de l'IEC, s'havia significat en la polèmica sobre la suposada prosificació de fragments èpics en les cròniques catalanes medievals. Un tema iniciat pel mateix Massó, que era qui "havia aixecat la llebre", però reprès i activat de manera significativa per Soldevila, a desgrat de Montoliu, i en el que, com bé demostren les publicacions del moment i en especial un interessant qüestionari aparegut en al *RdC*, tothom qui aleshores més o menys passava per erudit va acabar dient-hi la seva.

L'edició de la Biblioteca Perenne, va veure la llum el 1971 i Soldevila hi confessa sense embuts que va assimilar-hi les notes que en aquell moment eren considerades més solvents. Això, en el cas del LF volia dir la de Casacuberta, dotada d'una anotació volgudament limitada. Per això allò més remarcable i novedós d'aquella edició de Perenne fou precisament l'abundantíssima anotació de caràcter històric on el savi autor de la *Història de Catalunya* i de les emblemàtiques monografies sobre Jaume I i Pere el Gran, brindava el desllorigador de moltíssimes qüestions puntuals sobre persones, situacions i fets històrics contextuals que la lectura de la *Crònica* planteja a qualsevol lector, fins i tot el millor informat.

I és, precisament, aquell brillant exercici d'acotació o assetjament puntual del text, allò que encara ara justifica plenament la reedició que ressenyem, en la que els responsables han operat una sèrie de canvis considerats necessaris per a posar-la al dia.

3. Aquesta evidència de superior qualitat la trobem també en els plecs impresos també conservats del *Dietari del capellà d'Alfons IV*, transcrit per Sanchis Sivera, on l'anotació de l'edició que enllestia l'IEC, supera de molt la de l'edició valenciana del mateix Sanchis, apareguda a València el 1932. Això és, potser degut no solament a una major implicació del canonge valencià, sinó a la ajuda d'En Francesc Martorell, que va col·laborar-hi.

Així, d'una banda s'ha conservat, amb bon criteri, la part nuclear de la introducció, en la qual tanmateix s'ha prescindit d'uns treballs ara fàcilment assequibles en el volum de Ferran Soldevila, *Cronistes, Joglars i Poetes*, curat per Joaquim Molas i Josep Massot i Muntaner, Barcelona, PAM, 1996. Alguns d'aquests materials guarden relació amb les polèmiques reconstruccions de suposats poemes èpics, on hom va esmerçar un temps i un esforç que la crítica actual considera més aviat inútils. Per això mateix en la present edició també s'han eliminat les nombroses notes on Soldevila resumia els esforços conjuminats de tota una generació d'erudits. Potser ací hom hauria pogut enviar al lloc on ara es poden consultar aquells treballs o com a mínim indicar, per fidelitat a l'original: "Ací Soldevila reproduceix el resultat del seu esforç per reconstruir un fragment èpic de x versos", o una remarca similar. És prou sabut que la filologia no és cap ciència exacta i que les modes varien sovint, i no sabem si en els consabuts *corsi i recorsi* de la crítica, algú no tornarà a reivindicar aquelles reconstruccions, o serà capaç de documentar-les, com ha passat en altres literatures veïnes.

Ja hem avançat que allò més rellevant de la edició de Soldevila eren les notes. Per això, tret de l'excepció que acabem d'assenyalar, aquestes s'han mantingut amb fidelitat, expurgant, això sí, quan s'escau, els errors d'impressió i de tota classe (com alguns que afectaven significativament les dates, i que he vist que s'han corregit amb absoluta discreció, sense repicar campanes). Vegeu-ne a tall d'exemple la pàg. 51, n. 19, on parlant d'Eudòxia, en comptes de anotar l'any 1180, que és el correcte, Soldevila indicava l'any 1280. En la nota 13 copiada més amunt, la Dra. Ferrer, corregeix el vell error de creure que aquella dama bizantina era filla de l'emperador i puntualitza que qui en principi s'havia de casar amb ella era Ramon Berenguer IV de Provença, o sigui el germà d'Alfons. En aquest i semblants casos hem d'agrair tant la correcció com la discreció!

Com que, tanmateix, el temps no ha passat de bades, aquella important anotació historiogràfica s'ha posat al dia en un esforç bibliogràfic, que cal qualificar d'ingent, degut a la proverbial saviesa de la Dra. Maria Teresa Ferrer. Aquesta importantíssima aportació crec que resultarà ben palesa a qualsevol lector una mica informat, especialment si, per pròpia experiència, té una petita idea de l'esforç i els coneixements que pressuposa. Basta obrir una pàgina arreu arreu, per a constatar i agrair aquesta pacient tasca d'ajornament, cosa que vull fer públicament en nom dels lectors amants de la nostra història.

Ultra això, s'ha considerat, en bona lògica, que de la mateixa manera que Soldevila va tenir el bon criteri de fer servir el text de l'edició aleshores més solvent, que era el de Casacuberta, en la present edició s'ha fet servir la lliça bàsica de la del Dr. Bruguera, apareguda en ENC (2 vls, 1991), i fixada, sense escatimar treball, a la vista de tots els mss. coneguts.⁴ L'eliminació del vast aparat de variants, que – a excepció d'algunes lectures diferents no mancades d'interès – poc o no res aporten a la majoria de lectors no especialistes, ve compensada amb una útil anotació de caràcter pràctic, deguda al mateix Bruguera, destinada a facilitar la comprensió del text. Aquestes notes, complement de les de caràcter historiogràfic, inclouen les referències bíbliques i de fonts localitzades, -amb alguna petita omissió d'alguna dada apareguda en articles no sempre fàcils de trobar-, es demostren tan útils com assenyades.

Segons ens explica el Dr. Bruguera el Dr. Aramon li va facilitar la consulta d'uns plec de la vella edició de l'IEC profusament anotats a mà per Soldevila. Com que, hagut compte de les circumstàncies, és possible que l'ex-secretari de l'IEC conservara tots aquests materials plens de remarques crítiques de la feina feta per Montoliu, voldria cridar l'atenció sobre la importància històrica d'aquestes acotacions directes, potser encara conservades en el fons Aramon. Crec que ajudarien a comprovar fins a quin punt, i malgrat les evidents diferències de criteri que van anar sorgint entre aquells dos estudiosos, Soldevila aprofità, com és lògic, la feina ja feta en l'edició preparada conjuntament amb Montoliu, introduint, això sí, tots els canvis que va considerar necessaris. Gràcies a les notes del *Dietari* personal de Soldevila, tenim constància (vegeu les entrades dels dies 8 i 10 -VII-48), de les seves gestions a casa de Valls i Taberner, precisament a la recerca de materials aprofitables d'aquell primer esforç editorial de l'IEC.

4. Inclòs el N= 9-4769 de la Real Academia de la Historia de Madrid, no vist per Massot i editors següents, i que sé i em consta que Bruguera va tenir l'honestetat de col·lacionar totalment, per indicació meua, quan ja tenia l'edició del tot enllestida!

Tal aprofitament sistemàtic crec que es pot deduir a simple vista de la comparació de les notes de l'edició Soldevila i la dels plecs conservats de la de l'IEC, de les quals dono ací unes poques mostres, destacant les coincidències:

N[ota] 3. *Jaume va viure fins a l'edat de seixanta-vuit anys* (1208-1276) = **Jaume I va viure més de 68 anys, des del dia 2 de febrer de 1208 fins al 27 de juliol de 1276.** (Vid. MIRET, *Itinerari*, pp. 13 i 537).

N. 4. *Són escassíssimes, en la crònica, les referències a malalties del rei...* (vegeu && 213, 257, 558, 560) = **...En el Llibre dels Feys són raríssimes les al·lusions a malalties,** (Vid. && 213 i 257).

N. 5 *Omnis laus in fine canitur.* No hem pogut identificar aquesta frase = **Omnis-canitur.- No hem sabut trobar aquesta cita en al Bíblia.- M.M.**

N 12. *Alfons I de Catalunya, II d'Aragó, cognomenat El Cast. Nat el 1154, mort el 1196, començà a regnar el 1162.* = **Alfons I de Catalunya, II d'Aragó, anomenat el Cast, qui regnà de 1162 a 1196.**

N. 13. *Manuel Comnenos (1143-1180)* N.14. **La princesa Eudòxia = Manuel Comnèn (1143-1180) i la seva filla Eudòxia.**

N.16. *La mort sense successió del seu cosí Ramon Berenguer de Provença (1166), va tornar a unir, en la persona d'Alfons I, Provença i Catalunya =* **Heretà Provença a la mort del seu cosí, el comte Ramon Berenguer III (1166).**

N. 22. El 15 de juny de 1204. A GERMAIN, *Histoire de la commune de Montpellier*, p. 267. Maria, malgrat la seva juvenesa, ja havia estat casada dues vegades : amb Barral, vescomte de Marsella (+ 1192), i amb Bernat, comte de Comenges, que va rebutjar-la a pretext de parentiu...= **17 p. 12: - VAISSETTE ...sembla insinuar que tingué lloc cap al 1274. Però GERMAIN (Histoire de la commune de Montpellier, I, XLV) el fixa en l'any 1281 i II, & i.i. ...Maria. Havia estat casada amb Barral, vescomte de Marsella, mort l'any 1192, i, des de l'any 1197, amb Bernat VI, comte de Comenges (ROUQUETTE, Marie, 13 i 15)**

N.30. *Maria va anar a Roma per comminació d'Innocent III, que creia en el dret de Guillem IX. Hi arribà per l'octubre de 1212; ROUQUETTE, p. 67 i 71.* La hi menava també la qüestió del divorci demanat pel seu marit Pere el Catòlic. Observem el silenci de la crònica en aquest punt = **p. 15, N. 10-11: Maria, efectivament, anà a Roma per defensar la seva causa davant del Sant Pare Innocent III. Fou el propi Pontífex qui la comminà d'anar-hi o de trametre-hi el seu procurador: llavors el papa creia que la raó era de part de Guillem IX (ROUQUETTE, Marie, 67). Maria arribà a Roma l'octubre de 1211 (ibid. 71). Degué impulsar-la a anar-hi personalment, ultra aquesta qüestió, per a ella tan important, una altra raó de transcendència: l'anul·lació del seu matrimoni, sol·licitada per rei Pere.....La crònica calla completament aquesta demanda de divorci.**

N 33 *Sabem que,* per aquest temps, el rei *Pere féu una llarga estada a Montpeller.* J.MIRET, *Itinerari* ...p.2 = p.16, 4-5: **...Sabem que en aquest mateix any Pere féu una llarga estada en terres de Montpeller. (Miret, Itinerari).**

Aquesta petita cala, prova si no vaig errat, el que he tractat de destacar més amunt al presentar l'edició de Soldevila que comentem, no solament com el fruit ben assaonat de la passió vital d'aquell gran historiador, sinó també com a part de tot un procés col·lectiu de retrobament de la nostra memòria com a poble. No es tracta, és clar, de la solució que tothom consideraria ideal de combinar una edició críti-

ca com la d'ENC amb una anotació única feta de bell nou, i un bon índex de noms, inclosos els de les notes, que facilitara una ràpida consulta, però com és sabut, el millor és sovint enemic del bo, i mentre algú no ens pugua facilitar aquesta edició més definitiva, aquesta està destinada a omplir una evident llacuna brindant un gran servei als interessats en aquest text seminal.

Resumint: la diligència dels curadors de la present edició, no solament ens ofereix una lectura acurada i solvent del bell text jaumí, l'edició que comentem també suposa la recuperació d'un treball sistemàtic d'acotació textual que ja forma part, per mèrits evidents, de la història de la nostra historiografia. Es tracta d'un cabal d'informació acumulat per generacions d'historiadors, garbellat i passat pel sedàs del bon criteri d'un mestre excepcional, ara competentment i oportunament complementat, i si escau corregit, d'acord amb els coneixements historiogràfics més actuals.

Albert HAUF
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de València